

Мустафина А.Ж., Кузбулова С.У.

Х. Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті, Қазақстан, Атырау қ.,
e-mail: asemgul1985@mail.ru

АТЫРАУ ОБЛЫСЫНДА ЭКОТУРИЗМДІ ДАМУДАҒЫ «АҚЖАЙЫҚ» РЕЗЕРВАТЫНЫҢ МАҢЫЗЫ

Бұл мақалада Атырау облысының экотуризмді дамытудағы «Ақжайық» резерватының маңыздылығы сипатталған. Аталған мақалада резерват түсінігі беріліп, Ақжайық резерватына табиғи географиялық сипаттама берілді. Ақжайық резерваты территориясында экотуристтік маршрутын дамыту мүмкіндіктері бар екендігі зерттеліп, маршрут кестелері сызылды. Сызылған маршрут кестелері арқылы экскурсиялар ұйымдастырылады. Маршруттар жаяу және авто және су көлігі арқылы жүргізіледі. Ақжайық резерватында өсімдіктер мен жануарлар әлеміне саяхат жасауға болады. «Ақжайық» мемлекеттік табиғи резерватының туристік экомаршруттары өлкеміздің экожүйесімен, оның флора және фаунасымен жақынырақ танысуға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар «Ақжайық» МТР алдына қойылған мақсаттардың бірі жергілікті халықты ішкі туризмнің даму индустриясына тарту, олармен бірігіп маршруттарды реттеу, туристерді шақыру болып табылады. Өз аумағымызда табиғатты қорғау және экотуризмді дамыту жергілікті тұрғындардың тұрмыс жағдайын түзеуге де игі ықпал етеді. Атырау облысында экотуризмді дамытудағы «Ақжайық» резерватының маңыздылығын зерттеу үшін В.М. Кривошеев пен И.В. Зорин (1979) ұсынған әдістер пайдаланылып, ресейлік және шетелдік ғалымдардың түрлі көзқарастары талданған.

Түйін сөздер: ландшафт, орнитофауна, рекреация, табиғи резерват, туристік инфрақұрылым, туристік маршрут, экскурсия, экологиялық туризм.

Mustafina A., Kuzbulova S.

H. Dosmukhamedov Atyrau State University, Kazakhstan, Atyrau,
e-mail: asemgul1985@mail.ru

The role of the reserve “Akzhaiyk” for the development of ecotourism in the Atyrau region

This article considers the importance of the Akzhaiyk reserve for the development of ecotourism in the Atyrau region. The concept of a reserve and the geographical description of the natural reserve Akzhaiyk are given in this article. The possibilities of ecotourism route development on the territory of the Akzhaiyk reserve were studied and the route schedule is attached. Excursions will be organized through drawing routes. Routes are being organized on foot, by road and by water. You can organize a tour to the flora and fauna of the Akzhaiyk reserve. The tourist ecoroutes of the State Natural Reserve “Akzhaiyk” allow us to get closer acquaintance with its flora and fauna and the ecosystem of our region.

At the same time, one of the tasks set for the SNR “Akzhaiyk» is to involve the local population in the development of tourism in the domestic tourism, to organize joint routes with them, to invite tourists. Ecotourism development and the protection of the nature of its territory contribute to the improvement of the living conditions of the local population. Different views of Russian and foreign scientists are presented to study the importance of the Akzhaiyk reserve in the development of ecotourism in the Atyrau region using the methods of M.I. Krivosheev and V.Zorin (1979).

Key words: landscape, avifauna, recreation, nature reserve, tourism infrastructure, tourist trail, excursion, ecological tourism, guide.

Мустафина А.Ж., Кузбулова С.У.

Атырауский Государственный университет имени Х. Досмұхамедова, Казахстан, г. Атырау,
e-mail: asemgul1985@mail.ru

Роль резервата «Ақжайық» для развития экотуризма в Атырауской области

В этой статье рассматривается важность резервата «Ақжайық» для развития экотуризма в Атырауской области. В данной статье дано понятие резервата, дано географическое описание природного резервата «Ақжайық». Изучены возможности развития экотуристического маршрута на территории резервата «Ақжайық», проложено расписание маршрута. Организуются экскурсии по проложенному маршруту. Организуются маршруты пешие, автомобильным и водным транспортом. Можно организовать тур в животный и растительный мир резервата «Ақжайық». Туристические экомаршруты государственного природного резервата «Ақжайық» позволяют ближе познакомиться с флорой и фауной природного края, с ее экосистемой.

Также одной из задач, поставленных перед ГПР «Ақжайық», является привлечение в индустрию развития внутреннего туризма местного населения, регулирование маршрутов совместно с ними, приглашение туристов. Развитие экотуризма и охрана природы своей территории способствуют улучшению условий жизни местного населения. В статье представлены различные взгляды российских и зарубежных ученых относительно важности резервата «Ақжайық» в развитии экотуризма в Атырауской области, используя методы М.И Кривошеева и В. Зорина (1979).

Ключевые слова: ландшафт, орнитофауна, рекреация, природный резерват, туристическая инфраструктура, туристический маршрут, экскурсия, экологический туризм, экскурсовод.

Кіріспе

Мемлекеттік табиғи резерват – табиғи кешендердің биологиялық саналуандығын және олармен байланысты табиғи және тарихи-мәдени объектілерді күзетуге, қорғауға, қалпына келтіруге және сақтауға арналған жердегі және судағы экологиялық жүйелерді қамтитын табиғат қорғау және ғылыми мекеме мәртебесі бар ерекше қорғалатын табиғи аумақ.

Жайық бойынан қорық ашу мәселесі 2004 жылдан бері көтерілген болатын. Өйткені бұл аймақ – сирек кездесетін өсімдіктер мен жануарлардың кішігірім әлемі (Қазақстанның қорықтары мен ұлттық бақтары 2009).

«Ақжайық» мемлекеттік табиғи резерваты мемлекеттік мекемесі Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2009 жылғы 6 ақпандағы №119 қаулысымен Жайық өзенінің атырауында және Каспий теңізінің солтүстік айдынында резерват құрылды. Резерваттың көлемі 111 500 гектар болып белгіленді. Резерват Атырау қаласының және Атырау облысы Махамбет ауданының әкімдіктеріне әкімшілік тұрғыда қарайтын жерлерге орналасқан. Табиғи резерватта миллиондаған су құстары тіршілік етіп, көбейетін Еуразия құрлығындағы маңызды мекен болып табылады.

Резерват аумағы рельефі негізінен теңіздік кейін шегіну үдерісінен қалыптасқан, рельефі жазық болып келеді, аз тілімденген. Рельефі негізгі үш типке бөлінеді. Олар: а) теңіздік аккумулятивтік жазық; ә) аллювиалды-дельталы жазық б) денудациялық жазық.

Резерват аумағында құстардың 292 түрі бар, оның 110-ны ұя салады, 76-сы қыстайды, 106-сы ұшып өтеді. Мұнда сүтқоректілердің 48 түрі, омыртқалы жануарлардың 460 түрі мекендейді. ҚР «Қызыл Кітабына» енетін құстың 36 түрі бар. Ал, халықаралық табиғат қорғау одағының «Қызыл кітабына» тіркелген, яғни, мүлдем жойылып кету қаупі төнген сүтқоректілердің екі, балықтың бес және өсімдіктің үш түрі де осында кездеседі.

Атырау облысында қазіргі таңда түрлі өнеркәсіп орындары мен және адам іс-әрекетімен бүлінбеген, ерекше түрлі құстар мен жануарлар мекендейтін «Ақжайық» мемлекеттік табиғи резерватын дамыту ісі қолға алынған. «Ақжайық» мемлекеттік табиғи резерватының басты мақсаты – болашақ өсіп келе жатқан ұрпаққа және тұрғындар арасында экологиялық ағарту жұмыстарын жүргізу және резерват аумағында экотуризмді дамыту болып табылады (Джармагамбетов 1987).

Қолданылған деректер мен зерттеу әдістері

Атырау облысында экотуризмді дамытудағы «Ақжайық» резерватының маңыздылығын зерттеу үшін В. М. Кривошеев пен И. В. Зорин (1979) ұсынған әдістерді пайдаланамыз. Демалушылар тобының табиғи кешенмен байланысты аттрактивтік (тартымдылық), сыйымдылық, тұрақтылық және комфорттық шағын жүйелері арқылы жүзеге асырылады. Табиғи кешен-

нің аттрактивтігі экзотикалық және бірегей сипат арқылы беріледі немесе табиғи кешеннің, пейзаждың әр түрлілігімен сипатталынды.

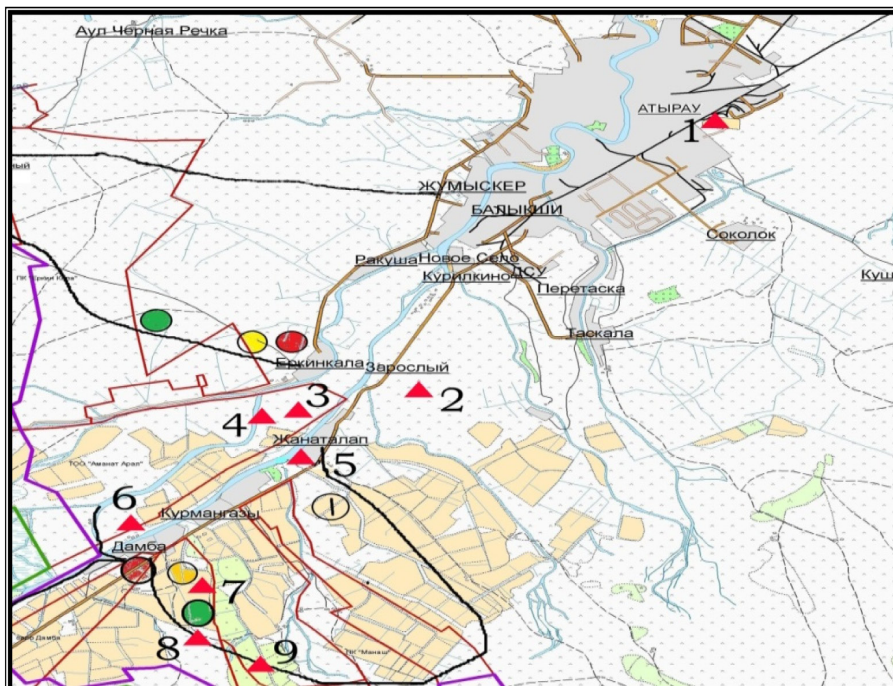
«Ақжайық» мемлекеттік табиғи резерватының туристік экомаршруттары өлкеміздің экожүйесімен, оның флора және фаунасымен жақынырақ танысуға мүмкіндік береді. Бірақ, атап айту керек, бұл маршруттар қазіргі уақытта реттелу үстінде және осы бағытта жасалатын жұмыстар көп. Сонымен қатар «Ақжайық» МТР алдына қойылған тағы бір мақсаттардың бірі жергілікті халықты ішкі туризмнің даму индустриясына тарту, олармен бірігіп маршруттарды реттеу, туристерді шақыру болып табылады. Экологиялық туризмді ұйымдастырар кезінде резерваттың мақсаттарының бірі біздің облысқа келіп отыратын туристік ағын назарын экожүйеге, еліміздің мәдениетіне, этномәдениетіне, ұлттық әдет-ғұрыптарына аудару болып

табылады. Негізгі туристік инфрақұрылымды резерват Дамба ауылдық округінде ұйымдастыруды жобалап отыр.

Нәтижелері мен талдау

Тақырыпты зерттеу бойынша үш негізгі маршрут алынды:

Бірінші экомаршрут «Табиғат әлемі» деп аталады, ол Атырау қаласы, Жанаталап кенті, Дамба кенті, Атырау қаласы бағытында жүріп отырады. Жұмыс істеу кезеңі сәуір және қазан айларының аралығы. Экскурсия жүргізетін гид құстардың ерекше қорғалатын түрлері туралы, жасыл ландшафтың алуантүрлілігімен және өсімдіктер әлемінің бірегейлігімен келушілерді мониторингтік алаңда таныстырады. Ашық аспан астында ауқаттану және жобалау аумағының биологиялық алуантүрлілігі туралы буклеттерді көрсетеді.

1-сурет – «Табиғат әлемі» маршрутының карта-сызбасы

«Табиғат әлемі» экомаршрутының ұйымдастырылуы үш бағытта: 1) ауыспалылық түрімен: су көлігімен, 2) уақыттың әрекетімен: маусымдық, 3) ұйымдастырушылық түрі: топталған. Жалпы маршрут ұзындығы: барлық көлемі 40 км, экскурсия ұзақтығы 5 сағат 30 мин, аялдамалар еске алынған. Маршруттың жұмыс желісі жасауларының

мерзімдері: сәуір айынан қазан айына дейінгі аралықтар. Топтағы адамдардың барынша көп саны: топта 20 адам. Экскурсиялық топтардың бір аптадағы лимиті – 3-тен аспауы керек (рекреациялық жүктеме). Маршрутты саяхат-маманыс жүргізу мүмкіндігі: ЕҚТА-ның гид-инспекторы мен туризм маманының жүргізуімен өтеді.

1-кесте – «Табиғат әлемі» маршруттың өту жоспары

№	Маршруттың учаскелері		Ұзындығы, км	Жүру уақыты	Тоқтау уақыты	Фотоға түсуру пункті- нің және байқау алаңы- ның №
	бастап	дейін				
1	Атырау қаласы	Бекіре зауыты	8	30 мин	10 мин	1
2	Бекіре зауыты	Балық аулау учаскесі	500 м	15 мин	10 мин	1
3	Балық аулау учаскесі	Дамба поселкесі	13	1 сағ	-	1
4	Дамба поселкесі	Байқау алаңы	1	30 мин	10 мин	1
5	Байқау алаңы	Демалыс алаңы	5	2 сағ	15 мин	1
6	Демалыс алаңы	«Бүркітші» алаңы	10	30 мин	10 мин	1
	«Бүркітші» алаңы	Киіз үй қалашығы	500 м	10 мин	15 мин	1
	Киіз үй қалашығы	Атырау қаласы	9	30 мин	-	
Барлығы:			46	4 сағ 40 мин	1 сағ 10 мин	4

Ал екінші «Су әлемі» маршрутына келер болсақ (Атырау қ, Пешной кенті, Каспий теңізінің жағалауы, Атырау қаласы) бағытында жүретін маршруттың жұмыс істеу кезеңі шілдеден қазан айының аралығы. Бұл экомаршрут «Ақжайық» МТР су айдынына келуге ниет білдірген барлық туристерге есептелген. Бұл

жолда туристерге экскурсия жүргізуші гидпен қайыққа отырып, су айдынына өту ұсынылады. Жол бойында туристерге құстардың ұя салу орындары, орнитофауна өкілдерінің биологиясы, өсімдіктер әлемі ерекше қорғалатын аумақтың маңыздылығы туралы әңгімеленеді (Березовиков 2001).

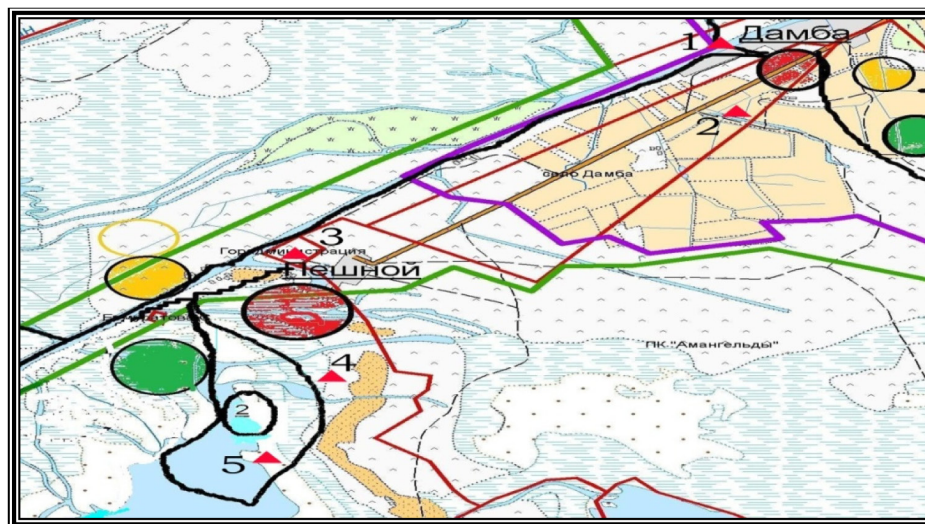
2-кесте – «Су әлемі» маршруттың өту жоспары

№ р/с	Маршруттың учаскелері		Ұзындығы, км	Жүру уақыты	Тоқтау уақыты	Фотоға түсуру пункті- тінің және байқау алаңының №
	бастап	дейін				
1	Атырау қаласы	Бекіре зауыты	7 км	30 мин	30мин	1
2	Бекіре зауыты	Киіз үй қалашығы	1 км	15 мин	30мин	1
3	Киіз үй қалашығы	Еркінқала ауылы	1 км	20 мин	10мин	1
4	Еркінқала ауылы	Төнекті учаске	1 км	20 мин	25 мин	1
5	Төнекті учаске	Бакша учаскесі	5 км	25 мин	10мин	1
6	Бакша учаскесі	Байқау алаңы	7 км	30 мин	30мин	1
7	Байқау алаңы	Каменный	6 км	40 мин	20мин	1
8	Каменный	Жұмыскер	4 км	30 мин	15 мин	1
9	Жұмыскер	Атырау қаласы	4 км	20 мин	-	1
Барлығы:			36 км	3 сағ 50 мин	2 сағ 50 мин	9

Үшінші «Дала әлемі» экомаршруты (Атырау қ., Еркінқала кенті, Каменный кенті, Атырау қаласы) бағытында жүріп отырады. Бұл маршрутты көлік-

пен не атпен жүріп өтуге болады. Маршрут ұзындығы: барлық көлемі 64 км, экскурсия ұзақтығы 7 сағат 10 мин, аядамалар еске алынған.

2-сурет – «Су әлемі» туристік маршрутының картасы

Жұмыс істеу кезеңі шілде және қазан айының аралығы. Маршрут іс жүзінде бүкіл уақыт бойы бөгет (дамба) арқылы жүріп отырады. Жол бойында бау-бақша учаскесі, киіз үй қалашығы, көру алаңы, байқау мұнарасы бар. Келушілердің назары неғұрлым маңызды экологиялық

құбылыстарға, Каспийдің сулы режимінің тұрақты өзгерістеріне бағдарланады. Жолда келе жатып Каспийдің тартылған табанының қызықты да әсем шұңқырлы көріністерін және шет жағалауларындағы өсімдік дүниесін көруге болады (Ерохов 2002).

3-кесте – «Дала әлемі» маршруттың өту жоспары

№	Маршруттың учаскелері		Ұзындығы (км)	Жүру уақыты	Тоқтау уақыты	Фотоға түсуру пунктiнiң және байқау алаңының №
	бастап	дейiн				
1	Атырау қ.	Дамба п.	13	1 сағ	-	1
2	Дамба п.	Байқау алаңы	500 м	5 мин	30 мин	1
3	Байқау алаңы	Обелиск	6	15 мин	5 мин	1
4	Обелиск	Приморский каналы	500 м	5 мин	10 мин	1
5	Приморский каналы	Каспий теңізі	4	20 мин	10 мин	1
6	Каспий теңізі	Су лабиринті	15	1 сағ	10 мин	1
7	Су лабиринті	Дамба п.	4	2 сағ	10 мин	1
8	Дамба п.	Демалу алаңы	4,500 м	15 мин	45 мин	2
9	Демалу алаңы	Атырау қ.	17	1 сағ	-	-
Барлығы:			64 км	6 сағат	2 сағат	9

Ал экотуризмнің басқа туризмнен айырмашылығы экотуризм табиғатқа бағытталып, негізінен табиғи ресурстарды пайдаланады. Қоршаған ортаға зиян келтірмейді, экологиялық жағынан тұрақты туризм түрі. Қазіргі кездегі әлемде болып жатқан экологиялық мәселелерді шешуге көмектеседі, соның біржолы болып табылады, табиғи кешендердің бірқалыптылығын сақтайды (Сергеева 2004).

Қорытынды

Атырау облысының туристік экологиялық әлеуетін зерттей келе, өңіріміздің экологиялық туризмді дамыту үшін үлкен мүмкіндіктері бар. Оның негізін бірегей табиғи жағдайлар мен ландшафттар, көптеген табиғи ескерткіштер құрайды. Тұтастай алғанда, облыстағы экологиялық туризмнің жағдайы тұрақталып келеді.

Әдебиеттер

- 1 Қазақстанның қорықтары мен ұлттық бақтары. Алматы, 2009
- 2 Джармагамбетов Т.Ж. (1987) К вопросу формирования флоры Прикаспийской низменности// Ботанические материалы гербария Института ботаники АН Каз ССР. Вып. 15.
- 3 Березовиков Н.Н., Гисцов А.П. (2001) Птицы дельты реки Урал // Русск. Орнитол. Журнал. Экспресс выпуск. 153..
- 4 Ерохов С.Н. (2002) Окрестности Атырау // Казахстанский орнитологический бюллетень, Алматы.
- 5 Сергеева Т.К. (2004) Экологический туризм. –М.: Финансы и статистика.-360 с.
- 6 География туризма / под ред. Александровой А.Ю. (2009) – М.: КНОРУС.
- 7 Самойленко А.А. (2006) География туризма. – Ростов н/Д: «Феникс».
- 8 Филиппова И.Г., Погодина В.Л., Лукьянов Е.А. (2007) География туризма. – СПб.: Изд.дом «Бизнес-пресса». – 264 с.
- 9 Александрова А.Ю. (2004) Международный туризм. Учебник. – М.
- 10 Иванова И.С. (1999) Страны мира. Справочник. – М.
- 11 Николаенко Д.В. (2001) Рекреационная география. – М.
- 12 Окладникова Е.А. (2002) Международный туризм. География туристских ресурсов мира. Учебное пособие. – М.; СПб.
- 13 Машбиц Я.Г. (1998) Комплексное страноведение. – М.: Смоленск.
- 14 Колотова Е.В. (1999) Рекреационные ресурсоеведение. Учебное пособие для вузов. М.
- 15 Косолапов А.Б. (2008) Туристское страноведение. Еуропа и Азия: учебно-практическое пособие. – 3-е изд., – М.: КНОРУС. – 400 с.
- 16 Александрова А.Ю. (1998) География мировой индустрии туризма. – М.
- 17 Rearce.D. (1997) Tourism Today: A Geographical Analysis. Second edition. Horlow: Edinburgh Gate.
- 18 Williams S. (1998) Tourism Geography. L.
- 19 Imkeep E. (1991) Tourism Planning. An Integrated and Sustainable Development Approach. New York.
- 20 Дроздов А. В. Основы экологического туризма: учебное пособие / Дроздов, Александр Владимирович. – М.: Гардарики, 20с. – (Homo Faber). – ISBN -9
- 21 Колбовский Е. Ю. Экологический туризм и экология туризма: учеб. пособие по спец. «Экология», «Природопользование» и по напр. подготовки бакалавра и магистра «Экология и природопользование» / Колбовский, Евгений Юлисович. – М.: Академия, 20с.
- 22 Дмитриевский Ю.Д. (2000) Туристские ресурсы мира. М.; Смоленск.
- 23 Самойленко А.А. (2002) География туризма и отдыха. – Краснодар. – 20с.

References

- 1 Qazaqstannyn' qoryqtary men ulttyq baqtary. Almaty, 2009
- 2 Djarmagambetov T.J. (1987) K voprosy' formi'rovani'i'a flory Pri'kaspi'i'skoi' ni'zmennosti'// Botani'c'eski'e materi'aly gerbari'i'a I'nsti'ty'ta botani'ki' AN Kaz SSR. Vyp. 15.
- 3 Berezovi'kov N.N., Gi'stsov A.P. (2001) Pti'tsy del'ty reki' Y'ral // Ry'ssk. Orni'tol. Jy'rnal. Ekspress vypy'sk. 153.
- 4 Erohov S.N. (2002) Okrestnosti' Atyray' // Kazahstanski'i' orni'tologi'c'eski'i' bi'y'lleten, Almaty.
- 5 Sergeeva T.K. (2004) Ekologi'c'eski'i' ty'ri'zm. –M.:Fi'nansy i' stati'sti'ka.-360 s.
- 6 Geografi'i'a ty'ri'zma / pod red. Aleksandrovoy' A.I'y'. (2009) – M.: KNORY'S.
- 7 Samoi'lenko A.A. (2006) Geografi'i'a ty'ri'zma. – Rostov n/D: «Feni'ks».
- 8 Fi'li'ppova I'.G., Pogodi'na V.L., Ly'ki'anov E.A.. (2007) Geografi'i'a ty'ri'zma. – SPb.: I'zd.dom «Bi'znes-pressa». – 264 s.
- 9 Aleksandrova A.I'y'. (2004) Mejd'y'narodnyi' ty'ri'zm. Y'c'ebni'k. – M.
- 10 I'vanova I'.S. (1999) Strany mi'ra. Spravoc'ni'k. – M.
- 11 Ni'kolaenko D.V. (2001) Rekreatsi'onnai'a geografi'i'a. – M.
- 12 Okladni'kova E.A. (2002) Mejd'y'narodnyi' ty'ri'zm. Geografi'i'a ty'ri'stki'h resy'rsov mi'ra. Y'c'ebnoe posobi'e. – M.; SPb.
- 13 Mas'bi'ts I'a.G. (1998) Kompleksnoe stranovedeni'e. – M.: Smolensk.
- 14 Kolotova E.V. (1999) Rekreatsi'onnye resy'rsovedeni'e. Y'c'ebnoe posobi'e dli'a vy'zov. M.

- 15 Kosolapov A.B. (2008) Ty'ri'stkoe stranovedeni'e. Ey'ropa i' Azi'i'a: y'c'ebno-prakti'c'esкое posobi'e. – 3-e izd., – M.: KNORY'S. – 400 s.
- 16 Aleksandrova A.I'y'. (1998) Geografi'i'a mi'rovoy' i'ndy'stri'i' ty'ri'zma. – M.
- 17 Rearce.D. (1997) Tourism Today: A Geographical Analysis. Second edition. Horlow: Edinburgh Gate.
- 18 Williams S. (1998) Tourism Geography. L.
- 19 Imkeep E. (1991) Tourism Planning. An Integrated and Sustainable Development Approach. New York.
- 20 Drozdov A. V. Osnovy ekologi'c'esкого ty'ri'zma: y'c'ebnoe posobi'e / Drozdov, Aleksandr Vladi'mi'rovi'c'. – M. : Gardari'ki', 20s. – (Homo Faber). – ISBN -9
- 21 Kolbovski'i' E. I'y'. Ekologi'c'eski'i' ty'ri'zm i' ekologi'i'a ty'ri'zma: y'c'eb. posobi'e po spets. «Ekologi'i'a», «Pri'rodopolzovani'e» i' po napr. podgotovki' bakalavra i' magi'stra «Ekologi'i'a i' pri'rodopolzovani'e» / Kolbovski'i', Evgeni'i' I'y'li'sovi'c'. – M.: Akademi'i'a, 20s.
- 22 Dmi'trevski'i' I'y'.D. (2000) Ty'ri'stski'e resy'rsy mi'ra. M.; Smolensk.
- 23 Samoi'lenko A.A. (2002) Geografi'i'a ty'ri'zma i' otdyha. – Krasnodar. – 20s.